

УДК 338.2 + 330.341.1

В.Будкін, доктор економічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту світової економіки і
міжнародних відносин НАН України

ДЕРЖАВНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Стаття розглядає типові особливості моделей державного впливу на інноваційний розвиток. Аналізуються такі регіональні моделі, як північноамериканська, Західної та Центральної Європи, країн СНД, Китаю та В'єтнаму. Визначаються відміни цих моделей від практики використання інновацій в Україні.

Ключові слова: інновація, високі технології, державна політика, технопарки, технологічний розвиток.

Будкин В. Государственная технологическая политика: украинский и зарубежный опыт.

Статья рассматривает типовые особенности моделей государственного воздействия на инновационное развитие. Анализируются такие региональные модели, как североамериканская, Западной и Центральной Европы, стран СНГ, Китая и Вьетнама. Определяются отличия этих моделей от практики использования инноваций в Украине.

Ключевые слова: инновация, высокие технологии, государственная политика, технопарки, технологическое развитие.

Budkin V. State innovation policies: Ukrainian and international experience.

The paper covers main features of the state regulation models of innovation activities. Regional models adopted in North American, Western and Central European, CIS countries, China and Vietnam are analysed. International models are compared to that used in Ukraine, and differences in application are summarised.

Key words: innovation; R&D technology; state policy; technology parks; technical development.

© В.Будкін, 2011

Як свідчить світова практика, успішне здійснення інноваційної діяльності можливе лише в умовах раціонального пристосування до специфічних особливостей господарського розвитку кожної країни, врахування відмітних рис її економічного механізму, національних рис сукупного людського потенціалу населення даної держави. Якщо не брати до уваги ті країни, які за низьким економічним розвитком неспроможні використати можливості інновацій або є лише споживачами імпортованих високотехнологічних товарів (це характерно для регіону Перської затоки), то більш розвинуті учасники інноваційної діяльності можуть бути поділені на такі основні групи (із певними відхиленнями стосовно конкретних умов функціонування національної економіки):

– група країн сталої ринкової економіки, які належать до Організації економічного співробітництва та розвитку;

– група нових індустріальних країн Південно-Східної Азії та Латинської Америки.

У процесі трансформаційного переходу від командно-адміністративної системи господарювання виділилися ще три групи держав, де інноваційна діяльність залежить від ступеня реалізації засад ринкової економіки. Це такі групи:

– країни імпортованої моделі ринкової економіки, впровадження якої відбувалося під жорстким контролем ззовні внаслідок підготовки їх до вступу в ЄС (держави Центрально-Східної Європи);

– країни, де фактично існує квазіринкова модель економіки, яка має більше імітаційних, ніж реальних рис ринкового механізму (пострадянські держави, включаючи Україну);

– постсоціалістичні країни із високим рівнем державного регулювання ринкових засад в економіці (Китай та В'єтнам).

У кожній з цих п'яти груп інноваційна політика та практика використання інновацій має свої спільні специфічні риси та національні нюанси.

Певним еталоном щодо раціональної та успішної інноваційної діяльності можуть бути визнані держави першої групи, які виступили як піонери інновацій та зберігають свої передові позиції в цьому питанні дотепер.

Головною прикметною рисою цих держав є створення такого господарського клімату, коли інновації стали імманентним елементом економічної діяльності, а її суб'єкти не тільки активні в інноваційній діяльності, але й не можуть без неї вистояти в конкурентній боротьбі на внутрішньому та зовнішньому ринках. Усередині цієї групи є дві інноваційні моделі – північноамериканська та європейська, які розрізняються за ступенем втручання держави. В США та Канаді таке втручання має опосередкований характер, коли держава створює лише умови для інноваційної діяльності, але безпосередньо не здійснює фінансової та прямої економічної підтримки для її реалізації. В європейській моделі (вона з певними відмінностями характерна також для Японії) держава активно втручається в цю сферу як шляхом часткового фінансування робіт на передвиробничій стадії науково-технічних розробок, так і в більш регламентованому стимулюванні інноваційного процесу на виробничій та післявиробничій стадіях (особливо це характерно для Франції). Інша особливість європейської моделі пов'язана з можливостями інтеграції – значна частина високотехнологічних робіт є результатом спільних міждержавних проєктів у межах ЄС, що дозволяє зконцентрувати сукупні кошти та дослідницький потенціал на найбільш важливих напрямках технологічного розвитку. Починаючи з документа 1982 року під назвою "Пропозиції по європейській стратегії в галузі науки та техніки", ЄС поширює ті об'єднані зусилля щодо технологічного випередження інших країн світу, які після 1984 року здійснюються на якісно вищому рівні, згідно із зведеною програмою ЕСПІТ (European Strategic Programme for Research and Information Technologies) та більш деталізованими дослідницькими програмами з конкретних проблем науки та техніки [1].

Саме в цій групі країн виникли такі нові форми інноваційної діяльності, як технопарки та технополіси, інноваційні кластери, бізнес-школи, венчурні організації, центри навчання інноваційному менеджменту тощо. Якраз у цих формах втілюються суттєві відмінності у двох зазначених вище моделях – технополіси "Силиконова долина", "Річфільдпарк", "Шосе 128" у США засновані та працюють на приватні кошти, тоді як "Антиполіс Софія"

у Франції, Мюнхенський технополіс у ФРН, інноваційний центр "Плессі" (Ірландія) по підготовці кадрів для високих технологій мають значну частину державних асигнувань для розгортання своєї діяльності. На приватно-державній основі фінансуються й роботи технополісу "Цукуба" (для цього об'єкта були характерні й певні недоліки), 19 центрів науки в промисловому коридорі Токіо – Нагоя – Осака – Кобе в Японії. Для цієї країни також характерна наявність державних планів комплексного національного розвитку, які включають до себе спеціальні розділи по підтримці інноваційної діяльності (на базі таких планів в Японії була створена база для електроніки, високих технологій у автомобіле- та суднобудуванні, виробництві медтехніки тощо).

Необхідно зазначити, що члени цієї найбільш розвинутої групи країн мають змогу чітко витримувати високий рівень асигнувань на розвиток науково-технічної сфери. Видатки на неї стосовно ВВП в ЄС-15 складають 7,2–7,4 % при найбільших показниках у ФРН (8,1–8,3%) та Франції (8,3–8,6%) при мінімальному рівні в 5,9–6,1% у Іспанії та Данії. В цілому в інтеграційному об'єднанні ЄС-25 із працездатного населення в науково-технічній сфері працює близько 10% [2]. Якщо врахувати зосередження саме в групі ОЕСР практично всіх ТНК, які найбільш масштабно займаються високими технологіями, то доводиться констатувати, що саме ця група високорозвинутих держав не лише визначає, але й диктує інноваційну політику в усьому світі.

Починаючи з останніх десятиліть минулого століття, у інноваційну діяльність все більш широко включаються представники другої групи країн. Вони в основному виступають як нетто-імпортери високих технологій, їх ефективного застосування на практиці (значною мірою за рахунок низької оплати праці порівняно із першою групою країн). Разом з тим деякі з цих держав поступово стають вагомими гравцями на світовому інноваційному ринку. Так, Індія вже входить до п'ятірки держав світу за обсягом розробок комп'ютерних програм, Тайвань, Південна Корея та Бразилія почали постачати на зовнішній ринок високотехнологічних розробок деякі результати власних досліджень. За даними СОР, вже в середині цього десятиріччя частка Республіки Корея в експорті високих технологій досягла 6,1%, а Сингапуру – 7,8%, тобто лише дві ці країни спромоглися

сумарно перевершити відповідний рівень США (11,8%) [3]. Особливістю країн цієї групи (як і в Японії) є максимальне використання в інноваційній політиці особливостей менталітету населення, традицій та навичок, на чому, зокрема, побудована система так званих корейських чеболей або китайського підприємництва на Тайвані, в Сингапурі та Гонконзі (Сянгані). На Тайвані серйозний внесок у розгортання інноваційної діяльності здійснила практика впровадження 4- та 6-річних планів розвитку національної економіки, в яких в якості стратегічних пріоритетів були виділені такі галузі, як електроніка, електротехніка, деякі види машинобудування та інформатика. Спеціальна інноваційна комісія, яка функціонує з 1985 року, визначає засоби фінансової, податкової та охоронної (стосовно іноземних конкурентів) підтримки цих пріоритетних галузей тайваньської економіки. Для інноваційної діяльності чеболів важливе значення має конкурсний характер оцінки державою поданих ними проектів, переможці таких конкурсів отримують дозвіл на імпорт патентів та устаткування, залучення іноземних інвестицій, пільги щодо оподаткування тощо. В Сингапурі взагалі упродовж декількох десятиліть існував жорсткий державний диктат щодо підприємців, який, однак, дозволив країні, яка немає практично жодних ресурсів, вийти на високий рівень економічного розвитку якраз завдяки ефективній інноваційній політиці.

У групі постсоціалістичних держав найбільш далеко по шляху інновацій просунулися деякі країни Центрально-Східної Європи (вживана абревіатура СЕЕ англійською, або ЦСЄ – українською мовами), насамперед Угорщина, Чеська Республіка та Польща. Обравши на зламі 80–90-х рр. минулого століття шлях до входження у інтегрований господарський простір Європи, ці країни погодилися із постійним контролем за своїми економічними реформами з боку Європейського Союзу. В ідентичній для всіх угод про асоціацію з ЄС 6-й статті цього документа було прямо записано, що з боку цієї організації буде здійснюватися щорічна та п'ятирічна оцінка "прогресу при введенні [кожною з цих держав] ринкового господарства" [4] (якраз на цій основі було затримано прийняття до ЄС у 2003 р. Болгарії та Румунії, які увійшли до нього лише у 2007 р.) Внаслідок цього країни зазначеного регіону побудували за роки трансформації

не імітовану, а справжню ринкову систему економіки, що й вплинуло на можливість переходу їх до інноваційного розвитку.

Фактично, інноваційна складова була "прищеплена" ззовні до господарського організму країн цього регіону. Головним напрямом імплементації інновацій для всіх держав даної групи було їх засвоєння господарськими суб'єктами внаслідок захоплення останніх іноземним капіталом, переважно з числа "старих" членів Європейського Союзу – ЄС-15. Це стосується автомобілебудування та важкого машинобудування Чеської Республіки (автомобілі "Шкода" зараз випускаються філіалом німецького "Опеля", а весь цей концерн також підпорядкований монополіям ФРН), цементної індустрії Естонії (власники – шведські фірми), суднобудівної промисловості Словаччини, тютюнової – Болгарії тощо, де прихід власників із Західної Європи мав наслідком передачу більш високих технологій та організаційних форм менеджменту. Характерно, що в 90-х рр. минулого століття підвищену активність у проникненні до Центральної Європи продемонстрували ТНК інших регіонів світу. Зокрема японські компанії захопили фармацевтичну промисловість Угорщини, південнокорейський концерн DAEWOO став власником автозаводу в Любліні (Польща), капітал США захопив міцні позиції в економіці усіх цих держав. Така активізація пояснюється передбаченням того, що після вступу до ЄС їхні філіали стануть внутрішніми суб'єктами європейського господарського простору з усіма привілеями від функціонування в його захищених межах.

У країнах ЦСЄ під час економічної трансформації почали успішно функціонувати такі інноваційні утворення, як спеціальні економічні зони (у Болгарії, наприклад, раніше утворені СЕЗ у районах Русе та Пловдива досягли позитивних результатів лише в середині 90-х рр.), венчурні організації (в основному на базі імпортованих технологій), технопарки та технополіси (один із найбільших в Європі технопарків "Жамбекі" був заснований у 2001 р. біля столиці Угорщини Будапешта) та ін. Показово, що перед вступом до ЄС частка високотехнологічної продукції в експорті Угорщини вже перевищувала відповідні середні показники Європейського Союзу.

Не можна стверджувати, що відкриття свого господарства перед іноземним капіталом мало лише позитивні наслідки для країн ЦСС. Аналізуючи ситуацію в Угорщині, де таке відкриття було найбільшим серед інших держав регіону, російські дослідники вказували, що угорські підприємства лише формально є національними, насправді ж вони стали власністю інтернаціонального типу. Своєрідна ситуація з цього приводу склалася в Чеській Республіці, де процес роздержавлення та приватизації великих господарських суб'єктів було доручено проводити таким найбільшим у країні банківським установам, як "Живностенський банк", "Легія банк" та ін. Як результат – вони отримали в них контрольні пакети акцій. Але поряд із тим самі ці банки поступово нарощували частку іноземного капіталу в своїх статутних фондах, внаслідок чого через "систему участі" контроль за чеською промисловістю перейшов до зарубіжних власників. Якщо ж порівняти з угорською практикою, то така ситуація із непрямим пануванням іноземного капіталу призвела до меншого імпорту інновацій до чеської економіки й, відповідно, до меншого ступеня інноваційної складової в її сукупній конкурентоздатності на світових ринках.

Фактично, до цього часу країни ЦСС не спромоглися забезпечити необхідний рівень саморозвитку інновацій на національному ґрунті, а сплачували їх надходження втратами національної власності. Вторинна природа інновацій стала однією з головних причин більш негативного впливу сучасної економічної кризи на весь зазначений регіон (особливо на країни Прибалтики) порівняно із "старими" членами ЄС-15, де близькі параметри падіння ВВП у першій половині 2009 року були зафіксовані лише в групі найслабших країн – Португалії, Греції, Іспанії.

Навпаки, й в умовах кризи темпи господарського розвитку в наступній групі – КНР та СРВ залишаються високими, хоча й дещо меншими порівняно із докризовим періодом. КНР підійшла до кризи із найбільшими у світі золотовалютними резервами, частина з яких раціонально витрачалася на придбання за кордоном інноваційних технологій та менеджменту найвищого гатунку. В китайському експорті в останнє п'ятиріччя провідними статтями вивозу стали більш технологічні товари (щоправда, середньотехнологічного рівня – офісне устаткування,

комплектуючі для автомобілів тощо), саме на цій базі з 2003 року КНР вийшла на перше місце по обсягу експорту серед азіатських держав, потіснивши попереднього багаторічного лідера – Японію, а у 2009 році взагалі зайняла друге, після США місце у світі щодо вивозу товарів, посунувши на третє місце Німеччину. Широкомасштабну модернізацію економіки здійснює в останні роки й В'єтнам, який за деякими показниками (зростаючий рівень розвитку гірничовидобувної та легкої індустрії із застосуванням більш високих технологій, внесення досягнень біотехнології до ряду галузей агропромислового комплексу – при виробництві рису, морепродуктів, у консервній промисловості) виходить на рівень найбільш розвинутих держав Південно-Східної Азії. Основною причиною таких успіхів є цілеспрямована довгострокова політика економічного розвитку, надійним складовим елементом якої є поетапне та виважене здійснення в цих двох країнах ринкових реформ, спрямованих у тому числі й на створення сприятливого клімату для інноваційної діяльності. Характерно, що й В'єтнам з його набагато меншими порівняно із КНР фінансовими та кадровим ресурсами, поряд із поступовим масовим підняттям виробництва на більш високий, але все ж таки нижчий за світовими параметрами технологічний рівень, створює окремі осередки більш високотехнологічного виробництва в межах існуючих для цього поки що обмежених можливостей щодо коштів та наявності спеціалістів.

Високим рівнем державного регулювання характеризується й організація інноваційної політики в цих двох країнах. Політика модернізації Ден Сяопіна, як це з'ясувалося в ході її реалізації, передбачувала орієнтацію на поступовий перехід поставок на внутрішній та зовнішній ринок від простих до все більш складних виробів, а потім нарощування експортного та антиімпортного виробництва із систематичним підвищенням його технологічного рівня. У В'єтнамі, починаючи від урядових постанов № 36 від 1997 року, №4 та 24 від 2000 року, була створена сітка більш як 60 промислових та експортно-процесингових зон 1-го та 2-го типів, діяльність яких спрямована на посилення прогресивних науково-технологічних розробок [5].

Витрати на науково-дослідні роботи КНР зросли за останнє десятиріччя з 0,57 до 1,3% ВВП (друге місце за цим показником після США), при цьому 67% їх фінансування здійснюється

приватним сектором. Державною радою КНР затверджено 53 промислові райони розвитку високої науки й новітніх технологій загальнодержавного значення та 100 районів провінційного рівня [6]. На останньому XVII з'їзді Компартії Китаю у 2007 році внаслідок успішного розвитку економіки було змінено попереднє завдання збільшити за період 2000–2020 рр. загальний рівень ВВП у чотири рази на таке ж його зростання на душу населення. Ключовим чинником такого зростання на з'їзді була проголошена саме інноваційна модель, яка "є ядром стратегії державного розвитку, ключем до підвищення сукупної могутності країни".

У Китаї, а з певним відставанням й у СРВ, створюється чітка система інституційного забезпечення інноваційної діяльності. Найважливішим елементом такої структури виступають спеціальні економічні зони. У КНР їх почали створювати спочатку у східних та південно-східних районах (СЕЗ "Шеньчжень", "Сямень", "Шантоу" та ін.), їх успішний розвиток дозволив перенести досвід функціонування перших СЕЗ у більш відсталі північно-західні та центральні райони країни (провінції Сичуань, Шенсі, Сицзян – Уйгурський автономний район та ін.). У В'єтнамі існує ціла сітка таких зон, серед яких на інноваційну діяльність найбільш активно впливають СЕЗ вищого, третього типу, які зорієнтовані саме на використання власних та імпортованих інноваційних виробок. Пільгові умови вкладання капіталу до СЕЗ двох країн сприяли масштабному залученню до них прямих іноземних інвестицій, разом з якими до таких зон надходять й передові технології. Вже зараз рівень інформатизації у східних регіонах Китаю завдяки функціонуванню СЕЗ відповідає показникам Японії та наближується до рівня США.

Не менш важливим інституційним елементом інноваційної політики в обох країнах виступають технопарки та технополіси. Так, технопарк у місті Харбін на півночі Китаю розробляє проблеми альтернативних джерел енергії, нових матеріалів, мікроелектроніки, утилізації відходів. Шанкський інноваційний центр у цій країні займається проблемами електроніки, машинобудування, текстильної індустрії, сільського господарства. Виходячи поки що із обмежених фінансових та кадрових можливостей, у В'єтнамі було створено всього два технопарки біля великих університетських та наукових центрів у містах Ханой

та Хошимін (Сайгон), які являють собою також інноваційні інституції комплексного типу.

Необхідно підкреслити більш вдалу, порівняно із європейським зразками, організацію роботи технопарків та технополісів у цих двох країнах, зокрема стосовно фінансування їх діяльності. Так, у Великобританії бюджетні внески становлять 62% фінансового забезпечення таких формувань, у Франції – 74, Німеччині – 78, а у Бельгії навіть 100% [7]. В обох досліджуваних країнах спромоглися суттєво розширити коло учасників фінансового забезпечення роботи технопарків та технополісів. У КНР розпорядженням Центрального банку державні та приватні комерційні банки повинні створювати спеціальні фонди для підтримки високотехнологічних досліджень та їх впровадження, це ж рекомендовано й місцевим органам влади, які є ініціаторами або учасниками вирішення питань про дислокацію цих осередків високих технологій. Велику роль у процесах фундації та функціонування науково-технологічних зон відіграють місцеві органи влади також у СРВ, яким до того ж доручено стимулювати залучення до них малого та середнього бізнесу, на який зараз припадає основна частина виробництва продукції у В'єтнамі.

Складовою та ефективною частиною інноваційної діяльності в обох державах, насамперед у КНР, виступає її кадрове забезпечення, особливо стосовно оволодінням передового досвіду менеджменту. Практично весь керівний склад великих китайських державних, змішаних та приватних корпорацій перед тим, як зайняти посади у вітчизняному бізнесі декілька років працював у філіалах японських, німецьких, американських ТНК на території КНР (зокрема менеджери найбільшої автокомпанії країни "Велика стіна" – у такому філіалі "Тойоти"). Крім того, декілька сотен тисяч етнічних китайців працюють в університетських і дослідницьких центрах, виробничих та збутових установах Північної Америки та Західної Європи, переймаючи передовий досвід. Посилаючись на масове проникнення етнічних китайців до передових дослідницьких та виробничих об'єктів за кордоном, західні дослідники з початку цього століття навіть почали використовувати спеціальний термін про "Бамбукове павутиння" ("Bamboo network"), яке обплутало весь світ [8]. Значна частина цих тимчасових емігрантів повертається до Китаю, приносячи

з собою засвоєні за кордоном передові технології та методи ведення бізнесу.

Констатуючи всі ці позитивні тенденції, необхідно, однак, відзначити, що за загальним рівнем інновацій обидві держави (особливо В'єтнам) ще суттєво відстають від двох перших груп країн – як членів ОЕСР, так й регіону Центрально-Східної Європи. Інновації носять у них точковий характер, охопили лише частину загального господарського комплексу при переважанні в ньому рис індустріальної й навіть залишків патріархальної стадії економічного розвитку. Перепад у рівнях економічної зрілості інноваційних осередків на сході країни, порівняно з її центром та північному заході, визначається в Китаї як одна з найбільших негативних рис сучасного стану національної економіки. Разом з тим треба відзначити, що обома країнами обрана найбільш вдала в сучасних умовах модель залучення інновацій та їх практичного використання, що дозволить КНР та СРВ вже у короткостроковій перспективі суттєво просунутися вперед у світовому рейтингу господарського розвитку, конкурентоздатності країни, підвищення життєвого рівня широких мас населення.

На противагу тому не можна стверджувати, що раціональна модель інноваційного розвитку вже знайдена в останній із перерахованих на початку цієї статті груп-11 пострадянських країн, які все більш номінально об'єднані в межах Співдружності незалежних держав (з подальшого аналізу виключена Грузія, яка у серпні 2009 року офіційно вийшла зі складу СНД). Навіть з погляду формальних передумов для розгортання інноваційної діяльності всі ці країни поділяються на дві різко відмінні підгрупи, які відрізняються фінансовим та кадровими можливостями, а також структурними компонентами засвоєння інновацій. Найбільш сприятливими є такі передумови в Російській Федерації, в якій після краху СРСР залишився найбільший економічний та науково-технічний потенціал, забезпечена за роки незалежного розвитку певна (хоча й недосконала у співвідношенні добувної та обробної промисловості) комплексність національного господарського організму. Менш вагомі, але все ж таки існуючі передумови за зазначеними стосовно Росії компонентами впровадження інноваційної моделі характерні для другої в межах СНД за розмірами національної

економіки держави – України. До цієї підгрупи можна також віднести Казахстан та Білорусь, які у докризовий період розпочали вводити у себе інноваційну модель господарського розвитку. Щодо другої підгрупи, яка охоплює Молдову, закавказські (крім Азербайджану) та більшість центральноазіатських країн, то таких передумов у них практично на даному етапі розвитку немає. Десь посередині між зазначеними вище двома підгрупами можна розмістити Азербайджан та Узбекистан, де існує певне співвідношення між позитивними та негативними передумовами переходу до інноваційної моделі розвитку, які, однак, поки що мало реалізовані на практиці.

Обидві зазначені вище підгрупи відрізняються насамперед фінансовими можливостями підтримки інноваційної діяльності. Росія та Казахстан у докризовий період слушно використали високу кон'юнктуру на світовому ринку енергоносіїв та сировини для отримання високих валютних доходів, які забезпечували переважну частину дохідної частини бюджету й сприяли його значному профіциту. Близькою до цього була й ситуація в Україні, яка в першій половині цього десятиліття стабільно поповнювала державний бюджет за рахунок експорту металургійної та деяких інших видів продукції важкої індустрії. Дещо унікальною була ситуація в Білорусі, де на стабільність державних доходів також впливав зовнішньоекономічний фактор, але специфічного гатунку – в обмін на лояльність до політики Росії ця країна отримувала пільги по цінах на енергоносії, по доступу неконкурентоздатних в інших країнах світу білоруських товарів на ємний російський ринок тощо. Саме завдяки надходженням ззовні (як від експорту, так й від прямих іноземних інвестицій) Росія здійснила в докризовий період деякі заходи інноваційного характеру. Ще меншим був обсяг таких заходів у Казахстані та Білорусі й вже зовсім обмеженим – в українській економіці.

Що ж стосується Вірменії, Киргизстану, Таджикистану та Молдови, то перманентна стагнація економіки, хронічний дефіцит бюджету, відсутність необхідних валютних надходжень (їх основну частину складали запозичення від МВФ, Світового банку та інших міжнародних фінансових інституцій, а в докризовий період також заробітки гастарбайтерів на території

Росії, яка в 2009 році різко перекрила таке джерело доходів) відкидали саму можливість переходу до інноваційної політики. В Узбекистані не інновації, а необхідність подолання високого безробіття, особливо в сільській місцевості, є пріоритетом національної економічної політики. До того ж заходи по створенню масового ремісницького малого бізнесу прямо суперечать можливості виділення коштів на інновації, а намагання зайняти вільні робочі руки завдяки їх дешевизні до того ж не стимулює її впровадження в узбецькій економіці. Великі іноземні валютні надходження в Азербайджані від розробки морських нафтових родовищ, згідно із підписаним у 1994 р. так званим "Контрактом віку" з найбільшими ТНК світу, керівництво цієї країни вимушене витратити на оживлення непрацюючих з початку 90-х рр. минулого століття підприємств (хімічного комбінату в Сумгаїті, заводу "Азелектро" тощо). Й зовсім нераціонально, лише на невиробниче та особисте споживання витрачаються дійсно великі, як для цієї країни, доходи від експорту газу в Туркменістані.

Адміністративні важелі дозволили "згори" прищеплювати інноваційні елементи до діяльності низки білоруських підприємств ("Белаз", Мінський тракторний завод, підприємства військово-промислового комплексу). Завдання по впровадженню інноваційної моделі національного розвитку були висунуті президентом Н.Назарбаєвим ще в другій половині 90-х рр. минулого століття в проєкті "Казахстан-2030". Згідно із завданням реструктуризації національної економіки від переважаання видобувної до виходу на перший план обробної промисловості, почалася закупівля окремих видів передових технологій та устаткування, навчання на Заході кадрів виробничників та менеджерів. На ці цілі була асигнована частина понадлишкових коштів, які Казахстан отримував від іноземних корпорацій, які були допущені до розробки великих нафтових родовищ на його території. Не припиняються намагання зберегти курс на інновації й в період економічної кризи. Інноваційна складова у 2009 р. була включена у так звані "дорожні карти" розвитку всіх областей цієї країни, до кінця цього ж року була розроблена програма "Інноваційно-інвестиційний розвиток Казахстану

на 2010–2012 роки", збережена державна підтримка науково-технічних центрів, венчурних установ, бізнес-шкіл та інших інноваційних осередків.

Широкомасштабну інноваційну політику найбільш повно здійснювала у докризовий період Російська Федерація. Згідно із Федеральним законом про технопарки, який був прийнятий після перевірки практики їхньої діяльності на окремих об'єктах лише у 2005 році (нагадаємо, що відповідний закон, але без вагомого успіху працює в Україні ще з 1999 року), на розвиток їх інфраструктури було заплановано витратити 41 млрд руб. бюджетних коштів. Поступово розширювалася сітка венчурних фондів, їх формування на кінець 2007 року було завершено в Москві, Татарстані, Томській області, Красноярському та Пермському краях із перспективою подальшого створення у 12–13 інших суб'єктах Російської Федерації. Прогнозується, що сукупний капітал таких фондів досягне 30 млрд руб., при цьому на 50% він складатиметься із внесків приватного капіталу, а на 50% – з коштів федерального та місцевих бюджетів [9]. Новим напрямом інноваційної політики стало створення за ініціативою тодішнього президента В.Путіна великих державних корпорацій, які охоплювали весь цикл діяльності – від науково-технологічних розробок до виробництва та збуту продукції, включаючи використання інновацій на всіх цих стадіях та у сфері менеджменту. Такі корпорації почали свою діяльність у судно- та авіабудуванні, в сфері нанотехнологій (плани про розширення їх переліку були відкладені внаслідок кризи). Про масштаби державної підтримки інноваційної діяльності свідчить той факт, що тільки на дослідження у сфері нанотехнологій передбачається витратити 180–200 млрд руб. [10].

Необхідно відзначити, що всі ці заходи проводяться "зверху", вони лише частково або зовсім не сприймаються на нижчих поверхах російської економіки. З 46 федеральних цільових програм у сфері інновацій лише 21 дала позитивний результат, а ФЦП "Національна технологічна база" була зовсім провалена [11]. Саме із недоліками у сфері інновацій було пов'язана фраза президента Д. Медведєва "Ми провалилися" стосовно кризової ситуації в російській економіці на зустрічі із представниками

всіх парламентських партій у серпні 2009 року. Причини несприйняття інновацій російською економікою закладені самим імітаційним ходом ринкових реформ, які не спромоглися створити необхідний господарський клімат для прямої цікавості в цій ефективній формі підвищення загального рівня інтенсифікації національного економічного розвитку.

На жаль, найбільший розрив між потенціальними можливостями та їхню реалізацією характерні саме для України. Необхідність переходу до інноваційної політики була офіційно проголошена ще урядом В.Пустовойтенка (Постанова Кабінету міністрів України "Про розробку Державного плану науково-технічного розвитку України на 1999–2005 рр. та визначення інноваційних пріоритетів держави" №84 від 26 січня 1998 року). Після цього було прийнято багато відповідних актів законодавчої та виконавчої влади стосовно інноваційної політики, існують окремі розрізнені та некомплексні приклади застосування інновацій, але широкого використання зазначеної форми інтенсифікації економічного розвитку в українських умовах не відбулося. Навіть такі перевірені світовою практикою прояви інноваційної діяльності, як спеціальні економічні зони та технопарки фактично були повністю провалені. Якщо оцінювати практику цієї діяльності, то необхідно відзначити, що як *namір* використання інноваційної моделі розвитку всі прийняті постанови та закони створювали необхідні передумови переходу до інновацій. Але намічені перетворення не включали виділення необхідних фінансових коштів для виходу на більш високий рівень виробництва та менеджменту й, що головне, – не були в змозі подолати положення інновацій як стороннього тіла в українській економіці. Інновації не стали імманентною складовою частиною економічного механізму насамперед тому, що суб'єкти господарювання в умовах відсутності раціонального конкурентного тиску на внутрішньому ринку не відчували нагальної потреби в їх використанні, й більш того – прямо протидіяли необхідності виділення додаткових витрат на впровадження інновацій. Не вплинули на підвищення інноваційного рівня й залучені прямі іноземні інвестиції – їх основна частина упродовж майже двох десятиліть ринкових перетворень спрямовувалася зарубіжними вкладниками переважно

не у виробничу чи науково-технічну сфери, а в торгівлю, фінансовий сектор, у кращому разі – у харчову промисловість. Деякі інновації були внесені ззовні лише до автомобілебудування (підприємство "Єврокар", Запорізький автозавод), чорну металургію ("Міттал – Запоріжсталь"), до тютюнової та кондитерської промисловості. Найбільш негативним є той факт, що, на відміну від багатьох країн світу, в тому числі від сусідів по цій групі пострадянських держав – Росії та Казахстану в Україні немає навіть гідно пропрацьованої програми виходу на інноваційний шлях розвитку в перспективі. Всі ж новітні проекти модернізації української економіки (в тому числі на базі інновацій), які широко використовувалися під час президентської компанії 2010 року, мали лише пропагандистсько-передвиборний характер й не базувалися на тверезому підрахунку фінансових та матеріальних можливостей країни на сучасному етапі. Україна найбільше постраждала від світової економічної кризи 2009 року в регіоні Співдружності незалежних держав, а відсутність реалістичних пропозицій щодо виходу країни на інноваційну модель розвитку свідчить про довготривалість та важкість подолання кризових наслідків у найближчі роки.

Список використаної літератури

1. Europa von A – Z. Bonn, Europa Union Verlag. – 1992. – S.209–214.
2. <http://www.fp6-nip.kiev.ua/index.php?p=wp7/>
3. World Trade Report. 2007. – Geneva. – WTO. – 2007. – P. 17.
4. EG – Polen – Ungarn. – Bonn, Europa Union Verlag. – 1993. – S.278.
5. Економіка України. – 2005. – №10. – С.71.
6. Зеркало тижня. – 23 грудня 2006 року; Это – Китай. – Пекін: вид-во "Синсинь", 2001. – С.18.
7. Економіка України. – 2005. – №10. – С.72.
8. World business. – July–August 2008. – P. 36.
9. Известия. – 12 листопада 2007 року.
10. Newsweek (Москва). – 25 червня–1 липня 2007 року. – С.35–36.
11. Російська газета. – 8 червня 2007 року.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2010 р.